

206/19.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szíveességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett levélből).

Czetz János
magyar tábornok.

TIZENKILENCZEDIK ÉVFOLYAM.

BARÁNY LUKÁCS
t. kanonok, fűszeres,
örm. kath. plebános
SZAMOSUJVÁR.

1900.

SZAMOSUJVÁRT, 1905.

TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDA.

TARTALOM.

I. Főcikkék.

	Lap
<i>Dr. Bányai Elemér,</i> Adatok a szamosújvári és a hazai örmények történetéhez	20, 50
<i>Bárány Lukács,</i> Nevezetes évforduló	54.
" " A kaukázusi örmény katolikusok egy- házi kormányzata	151.
" " „Mechitáristák Szamosújvárt“ ezimü cikk visszhangja	327.
<i>Dr. Farkas Géza,</i> Kiss Ernő, az aradi vértanú	257.
<i>Dr. Gopesa László,</i> Az új örmény templom Párisban	33.
" " Áni, Pákráduni uralk. székvárosa	358.
<i>József főherceg és az</i> „Örmény Múzeum“	97.
<i>Dr. Herrmann Antal,</i> Örmény témák az orientálisták ham- burgi kongresszusán, 78, 165, 218, 277, 340.	340.
" " Az „Örmény Múzeum“ ügyében	131.
" " Az orientálisták nemzetközi kongressz- szusa Algirban	210.
" " Mechitáristák Szamosújvárt	225.
" " Dr. Gopesa László	261.
" " Örmények a Szilágyságban	280.
" " Az „Örmény Múzeum“ az antropol- gusok salzburgi gyűlésén	314.
" " Örmények Mármarosban	318.
" " A szamosújvári római castellum rom- jai fölött. — Ásatást kérdő beszéd. Tartotta 1905. okt. 2-án	322.
" " Majláth püspök és az „Örmény Múzeum“	381.
Két nevezetes írat	98.
<i>Kriksa Klára,</i> Örmény Múzeum (Költemény)	100.
<i>Kriksa Róza,</i> Az árva karácsonya (Költemény)	18.
<i>Dr. Mály István,</i> Merza Gyula irodalmi tevékenysége	353.
<i>Merza Gyula,</i> Az első ezer korona (költemény)	6.
" " Az örmény ház	15.
" " Új korszak (költemény)	67.
" " Emlékezés Ázárián patriarkhára	162.

IV.

	Lap	
<i>Merza Gyula,</i>	Örmény levelek gyűjtése	213.
" "	Argutinszky-Dolgorukoff B. herceg a bécsi mechitharistáknál	289.
" "	Örmény Mecenás (költemény)	297.
" "	Koporsó-szentelés (költemény)	330.
" "	Osteuropäische und ostasiatische Streif- züge	343.
<i>Mihálfi Imre,</i>	A Pákradíták lánya (költemény prózában)	30.
<i>Sallak Róza,</i>	Régi harangszó (költemény)	49.
<i>Szongott Kristóf,</i>	Czetz János magyar honvédtábornok	1.
" "	A magyarok eredete és őslaka 7, 35, 68, 101, 136, 169, 193, 228, 263, 297, 331, 365.	
" "	Örmény dalzene	47.
" "	Örmény Múzeum	85, 156.
" "	Indiai örmények	180.
" "	Örmény lapok szemléje (Eredeti ör- ményből).	221.
" "	Ráffi halálának tizenötödik évfordulója	246.
" "	Az ásatás legbecsesebb tárgya	346.
" "	A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége	339.
" "	Az „Örmény Múzeum“	344.
" "	Az „Örmény Múzeum-Egyesület“	182.
" "	Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ ala- kuló közgyűlése	108.
" "	„Brassói Lapok“: A hazai örményekről. Herrmann Antal előadásának kivonata	45.
" "	„Brassói Lapok“: A legelső nemegye- sült örmény főpapnál	249, 282.
" "	Lapnyilatkozatok az „Örmény Múze- um-Egyesület“ alakuló közgyűléséről	87.
" "	„Magyarország“: Örmények és tatárok	348.
" "	Nyilatkozatok az „Örmény Múzeum“-ról	56.
" "	„Szamosújvári Közlöny“: Dr. Mály István és az „Örmény Múzeum- Egyesület“	83.
" "	„Szamosújvári Közlöny“: Ezer koro- nás adomány az Ö. M. E.-nek	179.
" "	„Ujság“: Gróf Kunn Géza	129.
" "	Szongott Jakab aranylakadalma	66.
" "	Két Etnografus	75.

X.

II. Kisebb közlemények.

	Lap		Lap
A kolozsvári örmények		Herczegi vendég a bécsi	
Nesztorai	29.	örmény kolostorban .	351.
A magyarországi örményekről és a szamosújvári múzeumról	222.	Jézeán Gárábéd jubileuma	93.
A mechitharisták Szamosújvárt	286.	Jókai, mint nemzetiségi képviselő	30.
Angolország konstantinápolyi konzula	254.	Kínai közmondások	255.
A pipaszárok királya	320.	Lelkész, ki halála után is jót tesz	94.
A taurisi örmény nők jótékony társulata	63.	Magyar tudós angol könyve	29.
Az örmények, mint az erdélyi magyar közművelődés tényezői	222.	Mechitharisták Szamosújvárt	329.
Az „Örmény Múzeum”	286.	Nevezetes orvosi honorarium	28.
Az „Örmény Múzeum-Egyesület” rendes tagjai	285.	Örmény eredetű országgyűlési képviselők	158.
Argutinszky herceg és az „Örmény Múzeum”	319.	Szucsávai örmények	29.
Egy magyar-örmény orvos jubileuma	62.	Szvacsina Géza	190.
Gárábéd Jézeáncz	254.	Thököly hamvait exhumálták	158.
		Ujabb tárgybeli adományok	190.
		Udvariatlan jog	254.

III. Irodalom és művészet.

	Lap		Lap
A magyar kormány közzönő irata	223.	Hájríg számára ajándék	94.
A román sajtó és az örmények	351.	Igazság. barát, munka	159.
Az „Örmény Múzeum”	191.	Kéghuni	94.
Csuhádseán siremléke	63.	Művészeti lap	104.
Egy népszerű örmény író	255.	Örmény műkincsek	159.
Együgyű. esztelen, bolond	255.	Régi örmény kéziratok	223.
Elsőrendű örmény tragikus	30.	Sziszuan	30.
		Új folyóirat	191.

IV. Közgazdasági élet.

	Lap		Lap
A bor tápláló ereje	95.	vetítő irodája	352.
A dohányzás ártalmai	256.	A legmagasabb emberi lakás	223.
A kath. egyesületek köz-			

VI.

Lap	Lap		
A méz, mint tápszer	286.	Hogyan táplálkozunk helyesen?	192.
A pásztor hőmérője	223.	Külföldi érdeklődés hústermelésünk iránt	352.
Az egészség alaptörvényei Csemegesajt a Mezőségről	187.	Melyik a mezőség fővárosa?	160.
Egy igen nagy óra	159.	St.-Louisban tartott világkiállítás	95.
Egy örmény ékszerárus	63.	Vasutat építő örmény mérnök	64.
Étvágy és egészség	255.		
Fa, mely kész tüt és czéznát ad	192.		
Hogyan öltözködött szép- anyánk?	31.		

V. Mi újság az örmény világban?

Lap	Lap		
A bécsi mechitharisták új abbása	32.	Hogyan tehetjük a halott emlékét halhatatlanná?	320.
A kaukázusi zavargások	320.	(után.)	
(után.)		Irtozat Baku városában	320.
A keleti örmények egyházi vagyona	192.	Keleti örmény menyekző	96.
A manchesteri örmények új papja	64.	Khánáneán Dániel alapítványa	223.
A smirnai „Ársálujsz”	352.	Manchesteri örmények	160.
A Vártánféle vértanúság	224.	Örmények Egyiptomban	223.
Az Európába jött örmény küldöttség	32.	Örmény konzulok Konsztantinápolyban	223.
Az osztrák-magyar konzul Delcasse egyik levele	160.	Port-Arthur vitéz védelmezői	96.
Gumésian János végrendelete	352.	Status-gyűlés	224.
		Szomorú adatok	288.

VI. Képek.

Czetz János magyar honvédtábornok (két kép) 1 és 2. lap.
 — Az új örmény templom Párisban 33. — Szongott Jakab volt országgyűlési képviselő, 65. — Gróf Kunn Géza, 129. — Azárián István örmény kath. patriarkha, 161. — Kiss Ernő honvédtábornok, 257. — Elleméri kastély, 261. — Dr. Herrmann Antal, Ornstein József, Orosz Endre, Moldován Simon, Szongott Kristóf, Bárány Lukács, Tódorfi Lukács, Kapatán Márton, dr. Papp Gusztáv, 321. — Merza Gyula 353. Ani romjai: A székesegyház 357, Bemenet az erődbe 358. Az „Üdvözítő egyháza” 359, A székesegyház belseje 360. Az apostolok egyháza 361, Ábuchámreán család egyháza 363. Összesen 24 kép.

Az „Armenia“ eddigi dolgozó társai.

Abrahám Zachar (Szamosújvár).
Abrahámné Gámán Erzsébet (Sz.újvár).
Dr. Akoncz Károly (Kolozsvar).
Alexandné Kepri Anna (Szamosújvár).
Avedik Lukács (Erzsébetváros).
 † *Azárián István* (Konstantinápoly).
Dr. Bányai Elemér (Budapest).
Bányai Gratiána (Gerlai Sarolta Karczag).
Bárany János (Maros-Vásárhely).
Bárany Lukács (Szamosújvár).
Id. Báró Bornemissza Károly (Dés.)
 † *Czetz János* (Buenos-Aires, Amerika).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erzsébetváros).
Dr. Csiky Viktor (Seprés).
Csontos János (Budapest).
Duha Dávid (Ujvidék).
Dr. Erődi Béla (Budapest).
Dr. Eszterházi Sándor (Kassa).
Esztegár Berta (Kolozsvar).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
 † *Dr. Esztegár László* (Szamosújvár).
Dr. Farkas Géza (Német-Ellemér).
Fáraó Simon (Csik-Szépvíz).
Dr. Fehér Gerő (Gyulafehérvár).
Felekiné Munkácsi Flóra (Budapest).
Filép Gábor (Tasnád).
Dr. Fogolyán Tivadar (Szamosújvár).
Dr. Fogolyánné Bányai Blanka (Sz.újvár).
Fülöp Lajos (Szamosújvár).
Dr. Gajzágó Béla (Kolozsvar).
Gajzágó Ferencz (Kolozsvar).
 † *Gajzágó Manó* (Budapest).
 † *Gajzágó Salamon* (Budapest).
Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvar).
Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár).
 † *Gopcsa Joachim* (Szamosújvár).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Gourik Gergely (Erzsébetváros).
Görög Joachim (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Harmath Domokos (Torda).
Harmath Ilona (Torda).
Harmath Lujza (Moson).
 † *Dr. Hánusz János* (Bécs).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
Hodorcán János (Szamosújvár).

Hornyis Ferencz (Gattája).
Horváth Árpád (Kolozsvar).
 † *Höke Lajos* (Kaposvár).
Hunmer Nándor (Budapest).
Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros).
Jósa János (Szamosújvár).
Jósa Jánosné Lesner Janka (Sz.-újvár).
Kalocsay Alán (Budapest).
Kapatán Márton (Szamosújvár).
 † *Karátsonyi Károly* (Szamosújvár).
Kiszely Károly (Besztercebánya).
Kordin Mariska (Budapest).
Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek).
Koser Szevér (Gyulafehérvár).
Dr. Kosutány Tamás (Budapest).
 † *Kovács János* (Kolozsvar).
Kozma Döme (Dés).
 † *Kozocsa Tivadar* (Budapest).
Kritsa Klára (Gyergyó-Szt.-Miklós).
Kritsa Konrad (Gyergyó-Szt.-Miklós).
Kritsa Péter (Gyergyó-Szt.-Miklós).
Kritsa Róza (Gyergyó-Szent-Miklós).
 † *Gróf Kunn Géza* (Maros-Némethi).
Dr. László Márton (Szamosújvár).
 † *Lukács Béla* (Budapest).
Lunkai (Szamosújvár).
 † *Markovics Jakab* (Erzsébetváros).
Mály István (Brassó).
Dr. Mály István (Kolozsvar).
 † *Márton Dávid* (Lugos).
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
Mártonfi Márton (Budapest).
Merza Gyula (Kolozsvar).
Mihályfi Imre (Szamosújvár).
Dr. Moldován Gergely (Kolozsvar).
Molnár Aladár (Budapest).
 † *Dr. Molnár Antal* (Szamosújvár).
Moszfódián Chácsádúr (Bukarest).
 † *Murádin János* (Arad).
 † *Novák Antal* (Szamosújvár).
Dr. Nuricsán József (Magyar-Óvár).
Oncs József (Nagy-lklód).
Orel Máté (Gyergyó-Szt.-Miklós).
Ornstein József (Szamosújvár).
Dr. Papp Bogdán (Maros-Vásárhely).
Dr. Papp Gusztáv (Szamosújvár).

VIII.

Papp Mózes (Arad).
Pappné Kerekes Emília (Szamosújvár).
Páll Bogdán (Szamosújvár).
Dr. Patrubány Lukács (Budapest).
 † *Placsintár Dávid* (Szamosújvár).
Dr. Réthy László (Budapest).
Rónay Aróss Lajos (Budapest).
Rudnyánszky Gyula (Szeged).
Rusz János (Szamosújvár).
Sallak Róza (Nagy-Ényed).
 † *Dr. Salzbaucr János* (Kolozsvár).
Sándor József (Kolozsvár).
Simai Gergely (Szamosújvár).
Dr. Simay Gyula (Budapest).
Dr. Simay János (Szamosújvár).
Dr. Szamosi János (Kolozsvár).
 † *Dr. Szilágyi Sándor* (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Kolozsvár).
Gróf Teleky Sándor (Budapest).
Dr. Temesváry János (Szamosújvár).

Téglás Gábor (Déva).
Dr. Tódor József (Gyulafehérvár).
Dr. Torma Miklós (Felsőr).
 † *Dr. Torma Zsófia* (Szászváros).
 † *Dr. Télfői Iván* (Budapest).
 † *Törös Tivadar* (Budapest).
Dr. Turcsáné Placsintár Gizella (Kolozsvár).
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Szamosújvár).
Tutsek Anna (Budapest).
 † *Vadnay Károly* (Budapest).
Vajnáné Stock Leopoldin (Budapest).
Dr. Vámbéri Armin (Budapest).
Vásárhelyi Boldizsár (Dés).
 † *Veszély Károly* (Borbánd).
Vikár Béla (Budapest).
 † *Voith Antal* (Bécs).
 † *Voith Miklós* (Szamosújvár).
Dr. Wlislocki Henrik (Budapest).
Dr. Wlislockiné Dörfler F. Anna (Bpest).
 Összesen: 136.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradványaim élnek, Önnek irántam tanusított szívesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetleit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett levelemből).

Czetz János
magyar táborszó.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

- Czetz János magyar honvédtábornok* (két képpel), — Szongott Kristóftól.
Az első ezer korona (költemény). — Ararátitól.
A magyarok eredete és őslaka. — Első közlemény. — Irta Szongott Kristóf.
Az örmény ház. — Merza Gyulától.
Az árva karácsonya (költemény). — Kritsa Rózától.
Adatok a szamosújvári vár és a hazai örmények történetéhez. I. — Dr. Bányai Eleméértől.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nevezetes orvosi honorarium.
Kolozsvári örmények nesztorai.
Magyar tudós angol könyve.
Szucsávai örmények.
Jókai, mint nemzetiségi képviselő.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Elsőrendű örmény tragikus.
A Pákráditák lánya. — Mihályf Imrétől.
Szizuán.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Hogyan öltözködött szépanyánk?

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az Európába jött örmény küldöttség.
A bécsi mechitharisták új abbása.

Az „Arménia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér.

Czetz János
magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS

magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS

a katonai akadémia első igazgatója.

Az „Armenia“ mult évfolyamának november havi füzetében a többek közt ezeket irtam: „A mult hónapban (okt. 6) igen szomorú hírt hoztak a hazai lapok: azt irták, hogy Czetz János magyar honvédtábornok szept. 6-án Buenos-Airesben meghalt. És ezt a leverő hírt egy Buenos-Airesben megjelenő német lap („Tagblatt“) után irták. Én még eddig semmi értesítést sem kaptam... és mivel

hiszem, hogy, ha csakugyan igaz az odavaló „Tagblatt“ szomorú híradása, — családja engemet, ki nemcsak állandó levelezésben, de igen bizalmas viszonyban állottam a dicső tábornok úrral, a megrendítő esetről értesíteni fog. Azért várakozó állásba helyezkedem... és a halhatatlan nevet egyelőre még nem foglalom gyászkeretbe, hanem e helyett a következőket adom közre a nagyérdemű tábornokról“ — és az egész füzetet a dicső tábornok felejthetetlen emlékének szenteltem. Dolgozatomat a következő három részre osztottam:

I. Czikkely. Czetz János tábornok és Kossuth Lajos.

II. Czikkely. Czetz János tábornok és az „Armenia“ szerkesztője.

III. Czikkely. Czetz János tábornok és a hazai lapok.

Ennyit sem a hazában, sem a külföldön a nagynevű tábornokról nem írt — senki.

*

... És az a szomorú percz, melytől remegve féltem, csakugyan bekövetkezett; a nagyérdemű tábornok visszaadta nemes lelkét Teremtőjének... És a mit biztosan hittem, szintén megtörtént: Krisztina a nevű, nagymívveltségű leánya gyászkeretbe foglalt levél által értesített engemet a megrendítő eseményről, egyúttal elküldötte az „Al Social“ című lapnak (Buenos-Aires...) vonatkozó számát, mely összes terét (négy oldal) a nagy Czetz dicső emlékezetének szenteli. (A levelet látta a nagy tudós: dr. Herrmann Antal házamnál, ki a mondott spanyol nyelvű lapot magához is vette, hogy azt feldolgozza az „Armenia“ számára).

Tehát elköltözött az utolsó 48-as tábornok is az élők közül a halhatatlanok országába... Azonban országunk legnagyobb fiai között, kikkel az isteni Gondviselés megajándékozta édes hazánkat, már nem volt az utolsó; de akkor, midőn a haza körül szerzett megbecsülhetlen érdemeit kellett megjutalmazni, már a legeslegutolsó volt. — Az idegenség (Republica Argentina) jobban tudta szolgálatait (A „legeslegutolsó“ kifejezés nem az időre, hanem a jutalom mennyiségére vonatkozik) méltányolni: a kisebb érdemeket sokkal nagyobb mértékben jutalmazta; új hazájától évenként tizennégyezernégszáz (14.400) korona nyugdíjt kapott. „Nemo propheta in patria sua“.

Még tavál (1904.) júniusban, tehát a tábornok halála előtt három hónappal egy kiváló államférfiú úgy nyilatkozott, hogy Czetz János Magyarország akkor élő fiai közt a legnagyobb... És ezt a legnagyobb férfiút csekélységem fedezte fel... és én létesítettem kapcsolatot közte és a Haza között. „Őn volt az első — így mondja

Buenos-Aires 1895. apr. 7. kelt levelében, — ki negyvennyolcz-kilenczediki események óta, újra említi kegyelettel a nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképemet: egyetlen példányt a magyar Hazában.“

És itt egy rövid visszapillantást kell vetnem a multra. Élttem legnagyobb részét a tanárság terén és az írói pályán töltöttem. Mindkét irányú hasznos működésemért részesültem elég elismerésben; de más jutalmat se nem kerestem, se nem kaptam. Nem kerestem; mert tudtam azt, hogy: „A tisztelet a keresőt kerüli és a kerülőt keresi.“ És ime: rajtam is teljesedésbe ment az idézett közmondás; mert csakugyan a tisztelet keresett fel engemet akkor, midőn a dicső tábornok drága fényképével jutalmazta meg írói munkásságomat. Ezt a fölötte becses ereklyét, mely „egyetlen példány a magyar Hazában,“ a jelen füzet elején látja a szives olvasó. A kis arczképet, melyet szintén ezen cikkely elején kezdő dísz gyanánt adok közre, mult év (1904) áug. 20-án, tehát a halhatatlan nevű tábornok halála előtt tizenhét nappal kaptam a „Caras y Caretas“ czimű lappal együtt, mely lap a buenosairesi katonai akadémia fennállásának 34. évfordulója alkalmából közli a mondott akadémia eddigi volt igazgatóinak, kik között a nagy Czetz János volt az első, — arczképeit. *)

De tanári hosszas munkásságomat is közvetve Czetz tábornok jutalmazta meg, midőn az ő ajánlatára a buenosairesi rendező bizottság egy olyan világra szóló, páratlan bankettre hívta meg néhány évvel ezelőtt csekélységemet, melyen hét koronás fő volt jelen. A meghívást az ünnepeélyt megelőzőleg három hónappal előbb kaptam meg. Kell-e ennél nagyobb kitüntetés? Tudtommal — legalább

*) Con una simpatica fiesta se celebró el martes último el 34-o aniversario de la fundación del collegio militar que par iniciativa del general Sarmiento y del entonces ministro de la guerra, coronel Martin de Gainza, organizo el inolvidable coronel don Juan F. Czetz, su primer director. (Idézet a mondott spanyol lapból.)

ezt irták nekem akkor Buenos-Airesből — egész Európából csak igénytelenségem volt erre az ünnepélyre meghiva . . .

Azonban a legnagyobb kitüntetés, melyben Isten jóvoltából az életben részesültem, akkor jutott osztályrészemül, midőn Czetz János munkatársaim díszes sorába állott és engemet őszinte barátságával ajándékozott meg.

Utolsó levelében arra kért, hogy sorait, melyekkel hazájától és csekélységemtől búcsúzik, tegyem közzé lapomban. Teljesítem szomorú kötelességemet, midőn ismételen közreadom ezen nagybecsű szókat: „Sajnálom, hogy oly rettentő messze vagyunk egymástól, hogy testi állapotom miatt sem javaltatott, annyi derék és szeretett barátomat hazánk szent földjén átkarolni és búcsút venni szülőföldemtől. — Sic fata tulerunt. Kérem Önt, legyen tehát tolmácsa szivből eredő igaz érzelmeimnek az egész magyar és az igaz magyar érzésű örmény világban, különösen a nők, kiváló írónők és a fejlődő fiatalság körében. Ragaszkodjanak teljes erővel a magyar hazához!

A magyarok Istene áldja Önt s egész családját legszebb adományaival. E kérést intézi a Mindenhatóhoz egy a honából a sors kemény keze által megfosztott honfiú s Önnek a síron túl is hálás barátja: Czetz János, 48/49-iki honvédtábornok“ . . .

Csak egy vigasztalásom van és ez az, hogy megbecsülhetlen barátságát megtartja boldogult számomra még „a síron túl is.“ Én is megtartom arczképeit, leveleit ereklye gyanánt. Megtartja a hazai örménység, melynek soraiból emelkedett fel a katonai ranglétra legmagasabb fokozatáig, — az „Armenia“ füzeteit, melyekben marandó emlék van a vitéz tábornok számára felállítva; szentelt emlékét pedig áldásban tartjuk!

SZONGOTT KRISTÓF.

AZ ELSŐ EZER KORONA.

Mint újévi üdvözetet
Sugallja Szent-Gergely :
„Muzeumot építsetek,
S lesz új örmény kegyhely!”

S e jelszóra gyűltszázával
Sok ereklye össze,
A kegyelet virágával
Koszoruba kötve.

Együtt drága kincscsé válik,
Mi szétszórva lim-lom . . .
S tán második Ecsmiádzint
Szül e kulturtemplom(?)

Hisz' az ősi örmény kereszt
Szent jelvénye alatt
Kapta, lám, az első ezrest
A muzeum-alap.

Értsük meg hát az intelmet,
S tisztelve Szent-Gergelyt,
Mint anygali üdvözetet
Kövessük a nemes tettet,
Melyet Hájk megszentelt.

ARARÁTI.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ÓSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Első közlemény.)

BEVEZETÉS.

„Mi csak folyton szavaljuk magyarságunkat, de egyéb magyar dolgot nem is csinálunk.“
(A „Budapesti Hírlap“ 1904. aug. 20. „A nemzet és parlament“ című cikkéből).

Én magyarságomat soha sem szavaltam, de csináltam egyéb magyar dolgot — eleget. A legmagyarabb dolgot pedig akkor csináltam, midőn ezt a munkát irtam.

Ezen munkámat két része osztom. Az első részben az iránymesterek által alapított iskolákról szólok — röviden; a második részben fáradságos kutatásaim eredményeit adom elő.

Első rész.

Iránymesterek.

I. Cikkely. A különböző irányok általában.

„Tudva van, hogy a magyarok eredete — mondja egy ahhoz értő egyén — különösen a honfoglalást megelőző időben való alakulása mind e mai napig nincsen teljesen tisztázva és hogy erre nézve nem kisebb emberek, mint Vámbéry és Hunfalvy Pál ellentétes álláspontot foglaltak el. A míg Vámbéry a török eredetet vitatta, addig Hunfalvy Pál a finn-ugorságot állította első sorba s ettől származtatta a nemzetet. A mult század utolsó harmadában pedig különösen az összehasonlító nyelvészet ragadta meg a vezetést, a finn-ugor felfogásnak kedvezve. De a nyelvrokonság minden egyezése sem vethetett világot másra, mint az érintkezésre. Az eredet kétséges maradt és az ma is.

Vámbéry, mint az ázsiai törökség kiváló ismerője, ezen az alapon nyelvész és ethnographus, — Hunfalvy Pál, mint előkelő finn-ugor nyelvész és ethnographus, — a Budenz-iskola pedig leginkább összehasonlító nyelvészeti alapon vitatta a maga igazát; ezek mellett a történészek törtek lándsát a hagyományok, krónikák alapján; de meggyőző, végső eredményre egyik irány sem jutott.“ („Vasárnapi Ujság“ 1903. 8. sz.).

* * *

Eddig — tudtommal — ötféle irányban történt kutatás. Munkám ezen része tehát — az előző első cikkelyen kívül még öt cikkelyt foglal magában. A második cikkely a finn-ugor rokonságról, a harmadik a török-tatár rokonságról, a negyedik a finn-ugor és török-tatár rokonságról szól, az ötödik a történettudósok által követett irányról és végre a hatodik azon irányról beszél, melyben Lukácsi Kristóf haladott.

II. Cikkely. Finn-ugor rokonság.

I. Fejezet. A magyar kevert nyelv.

Tudjuk, hogy a magyar nyelvben vannak finn-¹⁾ ugor²⁾ elemek. Ebből a ténykörülményből aztán ezt a

¹⁾ A népvándorlásban (a IV. századtól a IX. század végéig) két irányt különböztetünk meg. Az egyik Keletről, Ázsia felől, a pusztából indul ki, a hol általában véve, török népek laktak, és nyugatra tart; a másik északról, erdős vidékekről, azoknak a népeknek köréből vonul le délre, melyeket, jobb név hiányában, — ma is még e régi hazában lakó legnyugotibb törzsük itt — finnek nevezünk, egyelőre, a Fekete-tenger közelében megállapodik. (Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 1 lap).

²⁾ Az ugor ethnikai név eredetileg törökökre vonatkozott, — mondja maga Vámbéry. A török faj, 85 lap s gróf Kun Géza már 1873-ban írta: „Az ugor név igen alkalmas arra, hogy azon török-tatár népek gyűjtő neve legyen, melyek már a Kr. előtti időben a Kaspí-tenger a Tauris nyugoti határai közt szerte-széjjel terjedtek.“ (Adalékok Krim történetéhez, Ért. a Ny. és Széptt. köréből III/10, 32 l.). Ujabbán Munkácsi B. fejtegette e kérdést helyesen. „Az ugor népnevezet eredete,“ Ethnographia,

ősök néhány nemzeti szót a török-tatárok (khel, ászlán, cháríb, dolváth...), a lengyelek (moroz, zsolob...), az oláhok (negruţ, bătrîn...) és végre a magyarok közt (bokor, kaput...). Bokor volt elég Örményországban, szavuk is volt ezen fogalom kifejezésére, használták is hosszas vándorlásuk alatt (kipcsak-tatárok földje, Krim, Lengyelország, Moldva-Oláhország); e hazában mégis a mult században a thuph *թւփ* örmény szót feleserélték a „bokor“ magyar szóval...

A felhozott példából is látszik, hogy a gazdag örmény nyelv azon ágában (tájnyelv, Transilvaniaca), melyet a hazai örmények beszélnek, van török-tatár, perzsa, olasz (Krimben érintkeztek a genuai olaszokkal [koppolongi = coppa longa: hajtü], lengyel, oláh, magyar szó is; de azért ezen körülményből (úgy is azok nem szükségből kölcsön vett szavak, hanem csak kicserélt szavak) sem az nem következik, hogy az örmény rokonságban áll a mondott nyelvekkel, annál kevésbbé az, hogy az örmény nép azoktól vette volna eredetét; hanem egyszerűen csak az, hogy az örmény ősök a beköltözés előtt érintkeztek, bizonyos ideig együtt laktak a mondott nemzetekkel.

Ez történetelt a magyar nyelvvel is! Mert volt a magyarnak elegendő szava és tehát ki tudta magát fejezni minden körülmények között szabatosan — magyarul; de érinkezésbe jött a finn-ugorokkal... és a hosszas együttlakozás alatt kicserélt egyes szavakat — a finn-ugorokkal. Kicserélt; mert a finn-ugor, ki műveltségben sokkal alantabb állott a magyarnál, nem tudta megtanulni a magyar szót... és mivel a magyarnak: az urnak érinkeznie kellett szolgájával: a finn-ugorral, — az úr: a magyar tanulta meg a tudatlan szolgának nyelvét és a

Moldva-Oláhország lakóinak nagy része talán (?) még fa-villát sem használt) a moldvaiaktól tanulta volna el a villa használatát. (Állításom bebizonyítására megjegyzem itt zárójel közt azt, hogy még most is van akárhány hazai örmény háznál arany-evőeszköz — kés, kanál, villa, melyeket az ősök beköltözés alkalmával magukkal hoztak)...

szolga nyelvén szólott szolgájához. Így cserélődtek ki egyes magyar szavak finn-ugor szavakkal...

* * *

Itt minden megjegyzés nélkül közre adom azt a pár sort, mit Hollósy István a dákokról írott munkájában mond: „Ha a csuvasz, cseremis, vojták, zürjen népmesék helyett a tibeti, chinai, arab, perzsa, örmény, török, lengyel és orosz historiai kútfőket, e mérhetlen kincseket jobban kultiválnák a tudósok: úgy világosabb volna a kaukazusi szkytha népek multja Nyugaton.“ („Armenia“ 1888. évi évfolyam, 158 lap).

III. Cikkely. Török-tatár rokonság.

1. Fejezet. Török-tatár törzsek.

...„Idők során a finn-ugor néptörzsek egymástól elszakadtak és akkor a magyarok dél felé vonulva, török-tatár törzsekkel kerültek össze. Nagyon sok fontos fogalmat és szót kölcsönöztek új szomszédaiktól, ilyenek pl.:

Barom, bika, borjú, disznó, macska, tyuk.

Buza, árpa, fa, alma, bor, sör.

Sátor, csárda, korsó, kulacs, takács, kalpag, csizma.

Háború, béke, sereg, csata, íj, kard, balta, bicsak, buzogány, kantár, bátor, gyáva.

Gyűlés, tanács, törvény.

Világ, csillag, nyár, ősz, homok tenger, hajó...

Kitetszik ezekből, hogy ezek a török-tatár¹⁾ néptörzsek nagy befolyást gyakoroltak a magyarok műveltségére.

¹⁾ A törökökről, a török névről mint általános elnevezésről, Theophylaktos Simokatta I. 8. III. 6. Im Mittelalter verstand man — mondja helyesen Peschel (Abhandlungen zur Erd- und Völkerkunde, Neue Folge II. 9. I. 1 és ilyformán 37. I.) — unter Türken, was die Alten unter Scythen, wir jelzt unter Tataren verstehen, nämlich Nomadenvölker.“ Érdekes e tekintetben Urbicius taktikai művének egyik cikkelye, melyben azt olvassuk: Πῶς δεῖ Σκυθίας ἀρωγῆσθαι τοῦτ' εἶναι Ἀβάρους καὶ Τοῦρκους, καὶ λοιποῖς ὁμοδαίτοις αὐτοῦ Οὐρνηχοῖς ἐθνεσίν (i. h. 5. I.): „Miképp kell harcolni a skythákkal, vagyis avarokkal és turkokkal és a többi hasonló természetű hún népekkel.“ (Pauler Gyula, A magyar nemzet története Szent-Istvánig, 120. lap.)

gére. De nemcsak a nép nyelve változott, megváltoztak szokásai, erkölcei és életmódja úgy, hogy később az Európában megjelenő magyar népet török származású népnek tartották.“ (Mangold Lajos, A magyarok története. Hatodik átdolgozott és bővített kiadás. 1900. 12 lap).

2. Fejezet. *Gyakoroltak-e a török-tatár néptörzsek befolyást a magyarok műveltségére?*

Az előbbi fejezet mindjárt elöl azt mondja: „Nagyon sok fontos fogalmat és szót kölcsönöztek (?) a magyarok új szomszédaiktól, a török-tatár törzsektől.“ E helyett helyesen — szerény véleményem szerint — talán csak ennyit kellett volna mondani: „Ime ezek török-tatár szavak (de nem kölcsön-szavak)... és ebből az következik, hogy a magyarok és a török-tatár törzsek rokonok.“ Csekélységem csak ennyit mondott volna: „Mikor a magyar nemzet megalakult és összeállította szókincsét, a magyar nyelvbe a török-tatár néptörzsek nyelvéből ezeket a szavakat vette fel...“ De azt már nem mondanám, hogy „kölcsönözte“ ezeket a szókat még akkor sem, ha a felvett szavak mind eredeti török-tatár szavak lennének is. Azonban nem azok; mert a török nyelv nagyobb részt arab, perzsa, görög, latin, örmény stb. nyelvből kölcsönvett szavakból áll. Az előbb (III. Czikkely, 1. Fejezet) idézett szavak közül is négy (macska, fa, törvény, nyár) örmény szó... Ezek után azt mondom, hogy a magyar, midőn megalakította szókincsét, a mutatkozott szükségét a maga forrásából merítette, mely forráshoz gyakran elfáradt a senyvedő török-tatár is. A forrást azonban munkám második részében nevezem meg.

Itt most még csak azt mondom, hogy a nomád török-tatár nem „nagy,“ hanem igen csekély befolyást gyakorolt a magyarok műveltségére; mert a műveletlen török-tatár, mely legfőlebb egy-két iparághoz és ezenkívül a földműveléshez értett és melynek testi erején kívül vakmerő bátorságát használta a háborúban a magyar,

— hogyan gyakorolhatott ‚nagy‘ befolyást a magyarok műveltségére?

* * *

És itt — mielőtt általmennék a következő cikkelyre, szó szerint ide írom hazánk páratlan publicistájának, a tudós Bartha Miklósnak nagyon figyelemre méltó igaz szavait, melyeket a mondott ragyogó tollú író „Tar Mihaly“ című vezércikkéből („Magyarország“ 1903. jan. 16. 14. szám) vettem át:

„Szívesen elhinni más népekről, hogy van öskultúrájuk: ez a magyar tudományosság jó tulajdonsága. De lebecsülni a magyar faj képességeit: ez a magyar tudományosság hitvány divatja... Ha olyanok lettek volna az ősök, a milyeneknek legtöbb tudósunk feltünteteti: bizony semmirevaló fajzat lettek volna. Azt nézik, hogy mit jegyzett fel róluk a megijedt, babonás és tudatlan német frater és nem a tényekből következtetnek az ősök képességeire. Évtizedek óta azon kéjelegnek nyelvészeink (legtöbbnyire idegen származású férfiak, a kik irataikban egy ép, egészséges, tözsgyökeres magyar mondatot hátra nem hagytak), hogy nyelvünk miként alakult ki a finn, szláv, germán, szanszkrit és a jó Isten tudná még miféle nyelvekből? Arra nem gondolnak, hogy az érintkezésben nemcsak kölcsönkérők, hanem hitelezők is lehettünk.

Fölvetem a honfoglalás kérdését és a vezérek korát. Kérdem mehetett-e végbe az a hódítás és a győzelmeknek másfélszázados sorozata a magyar faj magasfokú hadi tudománya és nagy intelligenciája nélkül? Kérdem, hogy mutat-e föl a világhistoria kiválóbb államalkotási képességet, mint a milyenről Pusztaszeren a magyar faj bizonyosságot tett? Aztán miről tanuskodik a keresztény vallás felvétele, a királyság megalkotása, páratlan alkotmányunk létrehozása, az önkormányzati ösztönök elhelyezkedése a vármegyék keretében, az önálló magyar magánjog rendszerének létesítése, az újraéledés a tatárjárás után, a választási elv következetes gyakorlása a csösztől fel a királyig? A veszteségek kiheverése, a történelmi nagy próbák kiállása, a világhatalmakkal való mérkőzések, nyelvünk fennmaradása, tisztasága és fejlődése a latin nyelv uralma

alatt, — mit bizonyít ez? Színben, hangulatban, érzésekben, szilajságban, bánatban és pajzánságban gazdag népezénék, — mit bizonyít mindez egyebet, mint fajunknak nagy lelki-testi képességeit, magas értelmi tehetségét és termelő erejének mérhetlen nagyságát?

Az olyan tudománynak, mely fajunk valódi képességeit lefokozza, nincs nemzetnevelő hatása, az olyan elhomályosítja a hajdankornak legszebb és legtanulságosabb képeit“ . . .

IV. Czikkely. Finn-ugor és török-tatár rokonság.

1. *Fejezet. Vámbéry a magyarság nemzeti létéről.*

Budenz és iskolája azt bizonyígtatták, hogy a magyarság a finn-ugorokkal áll rokonságban. Ezekkel szemben Vámbéry azt állította, hogy a magyarok török-tatár eredetűek.

Később azonban maga Vámbéry ezeket mondja: „A magyar nyelv egy török és egy, az ugor csoporthoz tartozó, de közelebről nem ismert nyelvjárásnak intenzív keveredéséből alakult, oly keveredésből, mely nemcsak a szókincsre, hanem még az alaktanra is nagy befolyással volt, a minek folytán akár a finn-ugor, akár a török-tatár csoporthoz való határozott besorozása elejétől fogva meg van nehezítve. Míg a magyar nyelv alaktana túlnyomólag, habár nem kizárólagosan, ugor jellemet mutat, addig szókincsének túlnyomó részéhez a török-tatár nyelvjárásokban találunk analogiát és pedig főleg a keleti, tehát a régebbi török nyelvterületen, mely körülmény éppen világosan bizonyítja, hogy a török nyelvi elemek már régen, a történet előtti korban csatlakoztak ama ugor nyelvjáráshoz és hogy — ezek szerint — a nyelvösszeolvadás nagyon régi eredetű“ . . .

„Mindent összevéve, a kulturszavak tanúsága alapján, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a magyarság nemzeti léte török és ugor elemek összeolvadásával veszi kezdetét, további fejlődésére azonban török, illetőleg harcziás nomád társadalom volt elhatározó befolyással. Ama néptörödékek, melyek egykor hunnok,

avarok és húngárok névén voltak ismeretesek, a X. század folyamán nemzeti és politikai elnevezésül a „magyar, nevet vették fel, míg ezek nyelvi tekintetben beleolvadtak a Pannoniában talált szövetségeseik és alattvalók tömegében“.

2. *Fejezet. A különböző irányban végzett munkásság eredménye.*

És most itt — mielőtt általmennék a következő cikelyre — kérdem: mi az eredménye a mondott három irányban eddig folytatott fáradságos munkásságnak? Válasz: ezen munkásság állapította meg azt, hogy a magyar nyelv szókincsének, melyek a finn-ugor és melyek a török-tatár elemei. De „honnan jött a magyar nép? hol volt őshazája? hol keressük rokonságát? Oly kérdések, melyekre a tudomány nem bir határozott választ adni“. (Sebestyén Gyula).

Én, Isten segítségével, megpróbálkozom ezekre is választ adni és hiszem, hogy válaszom kielégítő lesz...

AZ ÖRMÉNY HÁZ.

A ház építési stílje, alakja, díszítése, berendezése többnyire már külső jelekben is mutatja, hogy azt valamely népfaj a neki sajátos jellemvonásokkal ruházta föl.

Az örményekre vonatkozólag eddigelé legkimerítőbb és legbecsesebb e tekintetben az a tanulmány, mely Der-Movszesziáncz, ecsmiádzini tanár tollából került ki s a bécsi embertani társulat 1892-beli évkönyvében „Das armenische Bauernhaus“ czimen német nyelven is megjelent.

Természetesen a jeles örmény etnográfus a keleti örmények néprajzával foglalkozik. Boloz Antoniewicz a lengyel-örmények, Dán Dömötör a bukovinai örmények házait tanulmányozták; Szongott Kristóf pedig a ma-

gyar-örménységre nézve szintén a közös háztípus egyes érdekesebb sajátágaival foglalkozott.

A Der-Movszesziáncz tanulmányának magyarrá fordítását avagy szakszerű ismertetését kellene az „Armenia“-ban bemutatni, mert az alczímből következtetve (Ein Culturbild der Armenier) nagyérdekű kulturképét rajzolhatja meg a ház keretében a keleti örmény testvérek élet- és háztartási viszonyainak, már pedig ez előttünk a nyelvészeti kutatásoknál is fontosabb.

A bukovinai örmény házaknak magas, hegyes ormu a tetejük, melynek rendesen keleti oldalán két padláslyuk van kémények helyett. A tető díszítésére annak a gerincze két sarkára két villámhárítóhoz hasonló, méternyi magas esztergályozott póznát tűznek föl.

Négyszögű meglehetősen magas házaik és a házakat környező téres udvarok, valamint utcáik is tiszták.

A több lakóhelyiségből álló házak szobáiban hosszú keleti divánokat látunk, melyek ülő- és hálóhelyül is szolgálnak egyúttal; de látunk divatos izlésű butorokat is, a minőkkel lakásaik sokszor nagyon is fényűzőleg, bár nem zsúfoltan vannak felszerelve.

Házaik körül rendesen tornácz fut végig vagy legalább egy fa- vagy kőoszlopokon nyugvó veránda.

E házak építés módját különben a románoktól vették át.

A körülfutó folyosó vagy az előtornácz árnyékában ül meleg nyári délutánokon az itt-ott még bő, ránczos keleti köntösét viselő gazda. A lengyel-örményeknél pl. Szniatynban az örmény izlés leginkább a sajátzerű tetőzetű faépületekben nyilvánul.

A meglehetősen nehézkes és dísztelen földszintes épület fölött váratlan meglepetésül magas, igen hegyes és merészen hajlitott fődél, az úgynevezett dzádzug emelkedik; a két oromra tűzött lándzsaalakú körülbelül egy méternyi magas csúcs (stílp) igen beszédesen fejezi ki a röptében való emelkedés heves vágyát. Valósággal a nép jellemét látszik kipéldázni ez a vaskos, nehézkes, közönbös alapról hirteten minden átmenet nélkül mintegy epés heveséssel föllobbanó törekvés.

Az erdélyi örmény házak még fönmaradt régi min-táit szintén a magas tetők jellemzik, melyeknek a két padlás nyílása között olykor szoborfülke látható.

Legtipikusabb a széles kapúval és 3 ablakkal ellátott földszintes ház, a kapú fölött szoborfülkével és benne Szent-Gergelyt ábrázoló szoborral vagy szentképpel, mely előtt szombatonként a régiek még egy emberöltő előtt is rendszeren mécesest gyűjtöttek. Erzsébetvároson van egy olyan homlokzatú ház a piacon, hol a szentképet ábrázoló festmény az ablakok közt foglal helyet. Továbbá vannak úgynevezett testvérházak, a midőn 2 testvér egy közös kapúval ellátott udvaron jobbra és balra eső épületben lakott. Ez különben átvett typus.

Sok háznak a kapúja fölött vagy két oldalt a bejárástól jobbra és balra eső oszlopköveken nemesi czimerek, párkánydíszek láthatók, avagy feliratok és évszámok olvashatók. Ilyenek többek közt Szamosújvárt a Dániel-, Karátsonyi-, Lászlóffy-házak, Erzsébetvároson a Lengyel-, Gorove- és Csiky-házak.

Érdekes az erzsébetvárosi ó-templom csúcsíves kapújának több soros ma is épen maradt örmény feliratos kőbélése, különben a Salamon-templom kapú-zabái is a keleti építészet műremekei. — A szépvízi és gyergyószentmiklósi örmény templomok várszerű magas védőfala, valamint a lakóházak is jóformán székely jelleget tüntetnek fel.

Ámde visszatérve Der-Movszesziáncz tanár néprajzi könyvére, mindenekelőtt való fontos teendőnek vélem, hogy annak a tartalma közkinccsé váljék s így a keleten és egyebütt lakó örménység szép építési és házberendezési sajátosságait esetleg bár rudimentumokban összehasonlíthassuk.

MERZA GYULA.

AZ ÁRVA KARÁCSONYA

Irta: KRITSA RÓZA.

Karácsony estén reménytelen várják
A gyermekek az angyalka jöttét;
Ő hozza el nekik a karácsonyfát,
Rajta a kis Jézus küldeményét.
A kisdedekeket a Jézus szereti
S születésének évfordulóján,
Őket ajándékkal örvendezteti,
Lelkükben boldog emléket hagyván.

Aranyos gyümölcsök a karácsonyfán,
A kis gyertyák fényétől csillognak,
Játékok s czukorkák mindegyik ágán
S tetején a betlehem csillag;
A csinos öltönyök és képes könyvek,
Diszitik a fának talapatát;
Van öröm ott, hol az angyal megjelent,
Hozva a ragyogó karácsonyfát.

E szent estét mindenütt megünneplik;
Zajosan vigadnak a gyermekek,
A mire vágyott, megkapta mindegyik,
Gyönyörrel nézik a szülők őket.
Csak ott, abban a házban nincs vigság,
Hol nagyanyjával lakik Ilonka;
Neki nem vitt az angyal karácsonyfát,
Pedig ő is reménytelen várta.

Máskor a kis Jézus küldött ajándékot:
Babát, butort, edényt s szép ruhácskát;
S a kis Ilonka akkor oly boldog volt,
De most nagyon elbusulta magát.
A nagymamájáért is fáj a szive,
Ki már több napja fekszik betegen;
Csak őt is ne vinnék a temetőbe,
Hova a mamát tették nemrégen.

Úgy eltűnődött az árva Ilonka,
— Aki az apját nem is ismerte, —
Hogyha a jó nagymama is itthagya,
Nem lesz senki, ki őtet szeresse.

Szegény leányka, akkor még kicsiny volt,
Mikor az atya őket elhagyta ;
Egy kaczér nővel messzire távozott
S anyját ez vitte oly korán a sírba.

*

Betlehemesek járnak házról-házra,
Jézus születését dicsőítve,
Feledhetlen édes emléket hagyva,
A gyermekek fogékony lelkében ;
Az utczákon bolyong egy sötét alak,
Komor gondolatokba mélyedve,
Kebléből koronként mély sóhaj fakad,
A mult képe tárul fel előtte :

Látja a szelid, gondos édesanyát,
A forrón szerető feleséget,
A kedves, szép, ragyogó kis lánykát,
A kiket ő oly nagyon szeretett.
Családi élete igen boldog volt,
De egy nőnek hatalmába esett,
Ki rá veszedelmes bűbájt gyakorolt
S hálójából nem menekülhetett.

Nagy összeg pénzt vett fel birtokaira
S elment a csábos nővel messzire ;
Itthon a családját nyomorba hagyva,
Mert mindene el lett árverezve.
Gyönyörben uszott a csábos nő mellett,
Feledve lett szerető családja ;
De pénze elfogyván, új kedvest szerzett
A csapodár nő és őt elhagyta.

A merre utja viszi, mindenünnen
Vidám, zaj hallszik ki a házakból ;
E szent estét boldog családi körben
Tölti mindenki. És ő kobarol.
Kinos fájó érzés szoritja szívét,
Hogy úgy eljátsza a boldogságát :
Elhagyta szerető, szelid jó nejét,
Édesanyját és kis leánykáját.

Egy kis házhoz ért bolyongása közben
S mintegy delejes erő vonzotta,
Hogy megálljon s az ablakon benézzen,
A látványtól lelke felzokoga :

Felismerte anyját, ki ágyban fektüdt;
Szive sugta, hogy az a lányka
Az ő gyermeke, ki az ágy mellett ült;
De hol van neje, a jó Aranka?

Vajjon nyerne-e tőlük bocsánatot,
Ha bemenne? Hogy fogadná anyja
És neje, kiknek annyi bűt okozott
Ő, a hűtlen férj, a rossz apa. . . .
„Dicsőség legyen az Istennek mennyben,
Az emberekben béke lakozzék!“
E szép szavak hangzottak közelében;
A betlehemesek énekelték.

Reszketve felindulástól s hidegtől,
Félénken nyitott be a kis házba.
Ott bent megijedtek a jövevénytől;
De felismerve őt édesanyja,
A leánykának mondá: „Ne félj tőle,
Mert ő az én fiam s neked atyád;
A Jézus hozzánk visszavezérelte.“
Ilon átkarolá atyja nyakát.

„Nem tudtam — szólt — hogy te vagy az én atyám,
Azért ijedtem meg; de örvendek most,
Mert habár nincs is nekem karácsonyfám,
Jobb, hogy téged Jézus visszahozott.“
E kis családnak is szerzett örömet,
Karácsony estéjén a Jézuska,
Csak a férfi lelken maradt még felleg,
Hogy nejének halálát okozta.

ADATOK

A SZAMOSÚJVÁRI ÉS A HAZAI ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Régi utazók, akik Erdélyben megfordultak és régi historikusok, akik Erdély történetéről egykoron irtak, idejük és czéljuk viszonyaihoz képest megemlékeztek a szamosújvári várról és a hazai örményekről is egyaránt

műveikben. Az ilyen szétszórt adatok összegyűjtésén épül a historiai tudás teljessége; azért külön is megindokolni ezen adatok ismeretének szükségét, egészen fölösleges, mivelhogy a historikusok körében egy pillanatig sem volt fontosságuk kétségbe vonva. Nehány adatot tehát lejegyeztünk mi is különböző írók műveiből azzal az intenczióval, hogy az adatgyűjtés munkáját a szamosújvári várra, Szamosújvárra és a hazai örménységre vonatkozó irodalomban előbbre vigyük. Ezzel a szándékkal fogjuk a további közlemények folyamán a feljegyzésre érdemes adatokat e lap hasábjain közzétenni.

*

Egyike a legrégebbi íróknak, kinek művében a szamosújvári várról említés tétetik, Bongars Jakab XVI-ik századbéli francia diplomata, aki IV. Henrik megbízása folytán 1585-ben utazott Bécsből Erdélyen át Konstantinápolyba és tapasztalatait „Collectio Hungaricarum rerum Scriptores“ című hazai történelmi vonatkozású gyűjteményében, 1600-ban kiadta. Naplószerű, rövid feljegyzései között Szamosújvárra vonatkozólag a következőket olvassuk:

„Június 3-án (1585.) a Szamoson átkeltem, Deesen (Deesburg) ebédeltem. — Sóbányák. Délután Szamosújváron (Wywar) mentem át, várát a Szamos egészen körülveszi. Éjjeli szállás egy kis faluban.“

Bongars után Evlia Cselebi török utazó könyvében találunk érdekes és elég terjedelmes feljegyzéseket a XVII. századbéli szamosújvári vár állapotáról. Evlia ide vonatkozó értesítései a következők:

Szamos-Újvár vára. Igazi Ünvár;¹⁾ az erdélyi királyok alá tartozik, de Szulejman khán ideje előtt az egész Magyarországnak kereskedelmi székhelye volt. Vára egy nagy tó partján hatszögű, erős építkezésű szép vár, hét új bástyafala van. Felszerelése és ágyúi jókarban voltak s hatezer harczedzett német katona volt benne, mégis mikor a győzelmes sereg alája érkezvén, megállapodott s napkeletkor az egész katonaság darázsraj mód-

¹⁾ Un = eon török szó; elsőrendű vár.

jára a vár négy oldalának neki esett, a hitetlenek a várból alig tudtak egy ágyut elsütni s egy puskát kilőni. Egyébre nem is volt tehetségük. A papok a bástya fölé a béke zászlóit kitűzték, s jajveszékelnéi kezdettek, mondván: „Kegyelem! kegyelem!“ A vár nyugati oldalánál Melek Ahmed pasa hadtestéből a rumili katonák kötélhágesókon a vár falaira másztak fel és néhány szerdengecsdi¹⁾ a bástyákra felhatolt. Midőn a lövések és mellvédek tele voltak muzulman harczosokkal, sokan az ellenség közül mintha gödörbe esnének, a vár árkaiba hullottak s azok ott haltak meg. Mohammed népe a vár kapuit kinyitotta s az összes harczosok bementek.

Még nem volt rá eset, hogy aláaknázás és lödőzés nélkül így várat foglaltak volna el. Pedig mily erős vár volt ez! Ámde az oszmanli seregtől való félelmükben kegyelemért esedeztek, kérésük azonban nem teljesített s néhány ezeren megkötözött foglyok lettek, vagyonuk pedig a szegény harczosok hadizsákmánya lett. A lörések fölött én szegény hét szolgálmal elénekeltem Mohammed ezán-ját²⁾ s a győzelmi zászlókat kitűztük. A bálványokat és kereszteteket egyik templomban sem hagytuk meg s a képeket is kihordtuk. Magas építkezésű, művészi templomai vannak, melyek mindegyike az égbe nyulik fel s mind kékes ónnal vannak fedve s különféle színű festménnyel kidolgozva. Kiadatott a rendelet, hogy hét templomába mihrábot,³⁾ mímber t,⁴⁾ a müezzinek⁵⁾ máhfilj á t⁶⁾ és kürnáj á t⁷⁾ helyezzük el, s helyesnek látszott, hogy a muzulmán harczosoknak s az egyistenhívő csapatoknak imahelyévé legyen.

A mi urunk, Melek Ahmed pasa azonban ezt nem tartotta czélszerűnek, ezért a birodalmi előkelők és osz-

1) Szerdengecshti: önkénytes katona.

2) Ezán (az arabban: hívás) török ima.

3) Mihráb arab szó: áldozóhely, latin ara.

4) Mímber: oltár, altare.

5) Müezzín (imádságra) hívó (török).

6) Máhfil arab szó (egyész száma máháfil): ítélőszék kathedra.

7) Kürna: vitzartó medence, fürdő, lavacrum, aquarium.

logos emberek s más tisztek és a harcosok öreg főnökei tanácskozássra gyűltek össze. Melek Ahmed pasa itt így szólt: „Ha azt mondjátok, hogy Erdélyországot az iszlám birodalomhoz kapcsoljátok, ezt sem Jildizim Bajazid khán, sem Szári Gázi Szulejman khán meg nem cselekedhették. Ők a Dunát jelölték ki határvonalúl, erre az oldalra nem tekintettek, hanem azt mondták, hogy ez a Mekka és Medina vákut-ja ¹⁾ legyen s eltávoztak. Ez a vár egészen a Kázirisztán (hitetlenek országa) közepén van s husz nap alatt nehezen jutottunk el ide az iszlám területéről. Ha a várat kijavítjátok, s beléje Allahnak annyi szolgáját helyezvén, eltávoztok, hogyan fogjátok ezt ezután megoltalmazni; mert a környéken az iszlám-váraknak se híre, se hamva nincs. A boldogult Szili Ahmed is helyezhetett volna embereket ide, mert az ellenség szemeit elkápráztatta s néhány ezret megsemmisített belőle s előbb ezt megfékezvén, az egész Erdélyországot hozzá kapcsolhatta volna.“ Ezt mondván elhallgatott. Erre a tanácskozók valamennyien így szóltak: „Okos tanács ez. Ez a vár a királyoknak régi székhelye, ha ezt az iszlám-birodalomhoz hozzákapcsoljuk is, ahány ellenség csak jön, ezt mind megtámadja, elveszi s miatta nehányszor a háború bajait viselni fogjuk; Dsámit, ²⁾ mecsetet lehet belőle készíteni, de megőrizni nem lehet.“

Ez okból a házakból, templomokból, minden értékes dolgot elvittünk s ezt a virágzó várost felégettük és így leirhatatlan sok zsákmányhoz jutottunk. Sőt a királyok palotájával szemközt levő templomban néhány király holttestét is találták a harcosok. Az egyik nagyon értékes drága kövekkel díszített ezüst trónon ült olyan alakban, mintha kormányozna, fején drágaköves koronával és forgóval, rajta értékes selyem-köpenyeg, derekán Számnám öve és kard, kezében pedig drágaköves pálca volt. Négyfelől aranyozott porcelánedényekben különféle illats arany és üvegserlegekben piros tulipánhoz hasonló borok, jobbról és balról száz erszény köriratos denár volt. A harcosok a zsákmányolásnál egymásnak estek s

¹⁾ Vácut: birtok, a nép lelki javára készült épület.

²⁾ Dsámi, gyűlhely, gyűlöhely.

ebben a csetepatében hetvenen haltak meg. Az elhunytak számára a táborban gödröket ástak s oda temették őket; föléjük köveket raktak, hogy sirjok ismeretlen legyen, nehogy az ellenség megtalálja és elégesse őket. A következő napon Szamosújvárról elindulván, északi irányba mentünk.

*

A XVIII-ik században Illés „Ortus et Progressus“ című latinnyelvű munkájában vannak a hazai örményekről részletesebb közlések. Az utána következő írók forrás gyanánt tekintették az örményekre vonatkozó közléseit s többek között Benkő József, Erdély híres történetírója is felhasználja adatait. Illés András jelzett közleményét az „Armenia“ régebbi évfolyamában magyar fordításban bemutatta, úgy hogy annak újra való idézése ezúttal felesleges. Érdekesek azonban a Benkő József feljegyzései, aki *Historia Transilvaniae* című művének első kötetében ír 1778-ban az örményekkel. Elmondja beköltözésük körülményeit, letelepedésüket, vallási viszonyaikat, egyházi szervezetüket, úgy hogy adatai tudományos hitelt érdemelnek. Közléseinek forrás számba menő jellegénél fogva, itt adjuk egész terjedelmében, szóról-szóra az eredeti latin nyelvű összeget.

§ CLVIII.

Armeni Transilvani, ex Armenia oriundi, a Persis et Turcis pressi, per Chrimiam et Moldaviam pedetentim sedes suas promoventes, anno demum 1672. Transilvaniam ingressi sunt, ex eoque tempore mercium quaestum periclitantur.

1. Scilicet, Rex Armenorum Leo III. duos superstités reliquerat filios, Oscin et Hagagh, quorum dimidio Armeniae Regnum discerptum est. Hagagh enim regmandi accensus cupidine, suaeque penitus immemor gentis, ea lege adversus fratrem, Persica ac Turcica implorat auxilia, ut hi, eo decedente, succedant. Malum hocce consilium consultori exitium adtulit. Nam Persae ac Turcae, postquam Hagagho solium stabilivissent, moram longiorem aversati, eo per insidias sublato, populationibus ac ferro sui securos Ar-

menos invadunt, injuriis divexant, denique partito inter se Regno, caesis potentioribus civibus finitimam Urbem Ani dictam, de qua illis minime conveniebat, communi consilio diruunt. Hac patriae eversione superstites a caede cives, pars in Crimeam, pars autem (3000 plus minus familiae) in Moldaviam et Poloniam concessere. Pacta subinde cum Moldaviae Dynastis conventionem, in 7. recepti sunt Civitates, quas Templis, aedificiis, mercibus, cet. nobilitarunt. Anno dein 1668, exorta, auctore Henculo, adversus Ducam Moldaviae Principem seditione; jam exciti Turcae, ad oppugnandam munitissimam Podoliae Arcem Caminiecum, proficiscebantur. Perculsi eorum metu Armeni (desolationem undique intuentes) suisque rebus consulturi in alpes, montesque profugerunt; ubi in tertiam hiemem delitescerent, tandem mutato consilio, et deserta Moldavia in finitima Transilvania sedes quaesivere. Gubernabat id temporis Transilvaniam Princeps Mich. I. Apafi, qui domicilium extorribus, ac una mercaturae libertatem, per quam facile concessit. Multi proinde hospitium Armenorum, S. Nicolaum, Sedis Gyergyo Oppidum, alii pagum Szépviz Sedis Csik, alii Bistricium, Görgény, Felfalu, Petele, Ebesfalva, et quosdam alios pagos delegerunt, parere omnes iussi Armeno Iudici, qui Officiliabus locorum, que incolerent, obsequeretur. Postmodum Leopoldus Imp. ius extrumendae Armenopoli (Hung. Szamosújvár) in Transilvania eis concessit; deinde Elisabethopolim quoque (Hung. Ebesfalva) ad habitandum impetrarunt. Locus tandem uterque, Armenop. videlicet et Elisabethop. Oppidi Privilegium obtinuit a Carolo VI. Imperatore et Transilvaniae Statibus, et quidem Armeni Armenopolitani A. 1726; id quod testatur Diploma 17. octob. eiusdem anni exaratum. Privilegium vero Elisabethopolitanorum quo iura Oppidi impetraverunt, publicatum est An. 1738. 10. Maii; sed illud nonnullis punctis auctum ac confirmatum, denuo publicatum est An. 1747, 27. Febr. Armenique incolatum non tamen nomen et privilegium Liberae Regiaeque Civitatis, ut putavit P. Andr. Illia in Ortu et Progressu Nationum. Armeni igitur relictis pristinis stationibus,

et excusso Comitatum Sediumque iugo, maximam partem in memorata Oppida commigrarunt; ea aedificiis ornarunt, populo auxerunt, fortunis locupletarunt. Degunt tamen ex iis, in Szépviz, S. Nicolao Gyergyoenſi, aliisque Oppidis et civitatibus sparsim, mercaturae dediti. Armeni noſtri, memoratam ſuperius gentis ſuae iacturam, gemebundi, in Libello ſuplici, Comiti quondam Rabutin Generali per Transilvaniam Commendanti porrecto exponunt, qui ſic habet: „Excellentiſſime Domine Comes et Generalis; nobis Domine, Patrone Gratiſſiſſime. Poſtquam ex arcano Dei conſilio, per potentiam Barbarorum, patria pulſi et diverſas ad huius mundi plagas dilapſi fuiſſent infeliciffimi hominum Armeni, nos etiam communis naufragii ſocii, Regnum Tranſſilvaniae intravimus, et quo quiſque noſtrum ſe recipere potuit, variis in locis conſedimus; ita tamen, ut domos Patriotarum, annuali mercede (nondum enim proprias ſedes impetraverunt) pro hoſpicio conducente, neque ullam externam Oeconomiam exercentes, unius ſolummodo queſturae, tot caſibus et infortuniis ſuſtentare cogamur. Et quidem, anteactis temporibus erat nobis aliquod reſpirium; annuatim enim in Contributionem Regni, centum Thalers, a nobis exigebant; poſt modum creverunt ſucceſſive onera (e. gr. An. 1687. Flor. hung. 400.) in tantum, ut in repartitione 800.000. Florenum mille et trecenti floreni ad nos repartiti ſunt . . . Excellentiſſimae Veſtrae Servi humillimi, univerſi Negotiatotes Armeni, diverſis in locis per Regnum Tranſilvaniae inhabitantes. Vide plura in Ortu et Pregr. P. Andr. Illiae. Veſtes Armenorum Hungaricas imitantur.

2. Quod adtinet religionem. Ante adventum in Tranſilvaniam, Eutychianae plerique haereſi adhaerebant. Anno tandem 1684. Oxendius Verziſki, gente Armenus, Roma, ubi 14. annis moribus et literis excultus erat, redux in Tranſilvaniam, ad Romana ſenſa Armenos convertere conabatur, verum potentiores nonnulli, cum Praeſule ſuo Minas vocitato, a Romana lege alieno, conatus eius praefocatum ibant. Poſtea tamen ii quoque ad communionem Eccleſiae Romanae accedentes, et Oxendium

Episcopali insignitum honore reverentes, in eiusdem gremio Ecclesiae permanere videri poterant. Ast gentilium recens ex Armenia et Moldavia advenientium persuasione inducti, Romana rursus odisse sacra ceperunt. Hoc ubi Transsilvaniae id temporis Episcopus. A. Georg. Martonfius, cui ab Oxendii obitu Armenorum cura concredebatur, innotuit; virum ex eorum numero Catholicis imbutum sacris Michaelem Theodorovicium Sacerdocio initiavit. Is nihil licet, quo populares suos ad Ecclesiae Rom. auctoritatem revocaret, intermisit; sed gravior tunc res fuerat, quam medelam admitteret. Subsequentibus tamen temporibus Ecclesiae Romanae se addixerunt Armenopolitani; quorum exemplo ceteri quoque eidem Ecclesiae sese rediderunt. Hoc inter Armenos peculiare est, ut nativa sua lingua illis S. Missam celebrare liceat.

*

A következő krónikás a XIX-ik század elején, ki szintén a hazai örményekről ad tudósítást, Kazinczy Ferencz, a kiváló magyar literator. Kazinczy 1816-ban utazta be Erdély nevezetesebb részét s ekkor ismerkedett meg közelebbről az örményekkel. „Erdélyi levelek“ czimű kötetében igen szimpatikusan is róluk, megemlíti a magyarokhoz való ragaszkodásukat, elismeréssel szól hazafiságukról s röviden elmondja Erdélybe való költözésük és letelepülésük történetét is. Az örmények igazi metropolisában, Szamosújvárt azonban nem fordult meg, — leveleiben legalább ennek semmi nyoma nincs, — csupán Erzsébetvároson járt s itten való tartzkodásának apropójából írta az örményekről a következő sorokat:

„Kevés órák mulva elterüle előttünk a szép sík, melyen Szent-Erzsébet, a magas két tornyú templomával és cserépfedelű házaival, kevélyen fekszik, Apafinak kastélya az ezzel összeragadt Ebesfalván áll. Bornemissza Anna már érzi a szülés fájdalmait, midőn a csauz jöve, hogy a basa sátorában fejedelemmé tétessék, a hogy a proféta kené azt királynak, ki atyja szamarait fel nem tudá találni. Apafy érzi, hogy ő nem igazgatásra született s vonogatta magát; de vitték. Még nem érének ki a határból, midőn hozá a nyargaló cseléd, hogy fia született. — Kastélyának nyoma sincs többé.

Hagag, ifjabb fia III. Leo armeniai királynak, fellá-
zada Oxin bátyja ellen, s segélyére szólítá szomszédait, a
törököket és perzsákat. A segélők itt is megtevék a mit
szoktak: feloszták birtokát, magát megöleék. Népe elszélede
s három ezer háznép Moldvában telepedett meg, és
Lengyelországban. Most Moldvát is el kelle hagyniök, mert
a török 1672-ben oda csapott, s Apafy befogadá. Tulaj-
don birákat engede nekik, de alája veté a helybeli elől-
járóknak. I. Leopold a helyet egészen nekik hagyá, s
Szamosújvár és Szent-Erzsébet, más nevével Erzsébet-
város, elébb mező, tovább szab. kir. városokká lettenek.
A nép gyarapodik, mely kereskedést üz, s
érdemli szerencséjét, mert a nemzet nyelvét,
öltözetét, szokásait szereti, s magát a magyar
földön idegennek nem nézi, idegennek nem
nézeti.

Idejövetelök előtt Eutychesnek követték tanításait, de
Oxendius Verzeresky társok, ki tizennégy esztendeig lakott
Rómában, visszavezeté az anyaszentegyház kebelébe,
melynek oly buzgó gyermekei, hogy buzgóbb senki nem
lehet. Miséjük örmény nyelven olvastatik, mint az egyesült
oroszknál és oláhoknál a magukén.“

DR. BÁNYAI ELEMÉR.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nevezetes orvosi honorárium. Az a nagyértékű orvosi könyv,
melyet Mály István dr., a kolozsvári örmények doyenje a
Mátyásházi muzeumnak adományozott, méltán kelthette fel
Berzeviczy kultuszminiszternek is a figyelmét, mikor annak
egy mívész lapját a könyvszakértők 100—200 koronára teszik.
Ennek az Albin-féle atlasznak még az is egy érdekessége, hogy
azt mint kezdő fiatal orvos Mály István egy sikeres gyógykezelés
után orvosi honoráriumban kapta valamelyik főúri betegétől.
És ez az orvosi tiszteletdíj 40 évi birtoklás után meghozta tulaj-
donosának a köztisztelet és elismerés olyan dús kamatait, hogy
ma már kétszeresen büszkén és férfias önérzettel tekinthet Mály
dr. pályája kezdetének tövises, de ime most már babérokat hajtó
borostyán-koszorújára. A „Magyarország“ 239. száma Albinus
ünikum számba menő művét ezer koronára becsüli.

A kolozsvári örmények nesztorai. A Kolozsvárt élő örmények közt napjainkban legmagasabb életkort ért el lompérdi Korbuly Bogdán, ki 88 éves, utána következik id. Csiki József 85, Jakabb János 83, Szongott János 82, Simay Gergely 81, özv. Zakariásné 80 éves stb. Az ezelőtt mintegy 30 évvel elhalt Merza János érte el a kolozsvári örmények közül eddig-élé a legnagyobb kort, ki ugyanis 91 éves korában is nem végelgyengülésben, hanem tüdőlobban halt el. Neje is, szül. Szenkovits Mária a 80-at jóval túlélte. A közelmúltban a 80 éves kort jól meghaladva hnytak el. Wolff János. Vikol Gergely, Szenkovits Márton, özv. Duha Kristófné és Jakabb Jánosné, Merza Johanna. Még régebben özv. Murádné, özv. Gyergyóiné, özv. Simayné (Láni néni), özv. Tamásiné Merza Józefa, özv. Tamásiné szül. Buzetzkó Anna, özv. Papp Kristófné, Czetz Gergely, Mály Tódor, id. Ákontz István stb. szintén a 80 év küszöbén fejezték be életüket. Azonban nemcsak a kolozsvári, de általában a hazai örmények közt nem ritka a magas életkor az állítólag annak nem kedvező dús örmény konyha ellenére. Érdekes volna a magyar-örménység körében eddig előfordult legnagyobb életkorokat statisztikailag bár vázlatosan összeállítani.

Magyar tudós angol könyve. Éppen most jelent meg a londoni könyvpiaczon, messze földön híres tudósunknak: Vámbéry Arminak The story of My Stuggles című műve, a melyben Ábdul Hámídzultán vallomásairól mond el érdekesnél érdekesebb dolgokat. Ebben olvassuk ezt is: Bár a szultán jót akar, mégis türi a korrupt régi állapotokat. 1890-ben dühében ezeket mondotta: „Majd lecsendesítem én ezeket az örményt. Olyan pofont adok nekik, a mitől azután megokosodnak és fölhagnak forradalmi törekvéseikkel.“ Ez a pofon rettentő mészárlást jelentett, mondja Vámbéry, mert a szultán megtartotta szavát. Kegyetlenségét így védelmezte: „Azzal az ellenséges indulattal szemben, a melyet a keresztény világ irántam tanusít, mintegy kényszerítve vagyok, hogy drasztikus rendszabályokhoz nyuljak. Mikor Romániát és Görögországot elvették tőlünk, akkor Európa a török birodalmat lábaitól fosztotta meg. Bulgária, Szerbia és Egyptom elvesztése kezűnktől rabolt meg, és most az örmény agitacio utolsó élet-erőnket is el akarja venni, a belünket akarja kigázolni, — egy a mi teljes megsemmisülésünk kezdete lenne és ez ellen nekünk minden erőnkkel védekeznünk kell.“ („Budapesti Hirlap“).

Szucsávai örmények. Lapunk olvasói ismerik azt az érdekes kerdintézhényt (interpellacio), melyet Presanse francia képviselő intézett nemrégén Franciaország külügyminiszteréhez, az örmény kérdés ügyében. Alig adta meg Delcasse a kerdintézhényre a kielégítő választ, a hálás örmények azonnal táviratban és levelekben köszönték meg Presanse-nek a becses érdeklődést. A sok levél közül itt csak a szucsávai (Bukovina) örmények táviratát

közöljük: „Fransis de Presense képviselő urnak. Pale Bourbont Paris. A szucsávai örmény egyház előljárósága meleg köszönete, mond képviselő urnak azért a kiváló beszédért, mit könyörület érdemlő nemzetfeleink érdekében a képviselőházban tartott. Prunkul Várteresz lovag.“

Jókai, mint nemzetiségi képviselő. Jókai is csak nemzetiségi kerülethez tudott jutni! — mondták a képviselőházban, ami Jókait kihozta sodrából, feliratkozott s akkor mondotta az emlékezetes szavakat, hogy: Rossz szolgálatot tesznek azok hazájuknak, akik Magyarország vidékeit nemzetiségek szerint osztályozzák. Így olvassuk ez érdekes adalékot egy budapesti politikai napilapban. A magunk részéről még hozzátehetjük, hogy Jókai egy időben az örmények által lakott, kisküköllumegyei szab. kir. város: Erzsébetvárosnak is volt országgyűlési képviselője, s az országgyűlésen lelkes beszéddel védelmezte az Erzsébetvárosra helyezett megyei székhelyet ennek Dicsőszentmártonba tervezett áthelyezése ellen; — de álláspontjával a képviselőházban kisebbségben maradt. Erzsébetvárosnak megmaradt ugyan törvényszéke, — de elvesztette a vármegyét!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Elsőrendű örmény tragikus. Mákszudiánt, ki nemrég végezte a párizsi színészeti iskolát (conservatore), hol a tragödiát tanuló növendékek közt a legkitünőbb: az első volt, — Párizs legjelentékenyebb színházai igen előnyös feltételek mellett szerződteni akarják.

A Pákráditák lánya. (Költemény prózában.) Hol fénylőbb az ég, zöldebb a mező, hol a nap arany-sugárban kél, — ott van az én édes hazám, ah oda, visszavágyom én.

Hol magas bérczek tetején, atyáim ősi fészke áll és dult bár vész, vihar fölötte, szilárdan áll a büszke vár.

Számüzve népem törzsöke, világgá, messze tünt atyám, védtelenül bolyongók én és zordon halálba ment anyám . . .

Mégis nagy Ég arra kérlek, hogy a légnek szárnyain vigy el engemet édes hazámba, hol minden egyes fűszál, fa, virág, rom, felejthetlen emlékeimnek egy-egy kedves jele.

A nagy királyok lánya, a Pákráditák büszke sarja, hozzád fohászokodom égnek Istene, hallgass meg hő imámat és oszlasd el a vészes felhőket édes hazámról. Engedd, hogy ezután is úgy legyen: hazám legyen nagy és szabad.

Ha kell vezekelek én, de hazámat lengje körül a béke és nemzetem legyen újra nagy és dicső. (Mihályfy Imre).

Szisuán cím alatt örmény új havi folyóirat indul meg 1905. január 1-én Alexandriában (Egyiptom). Minden egyes füzet 32 lapra terjed. Előfizetési ára egész évre 12 korona. Cím: Redaction de la Revue Sisuan, Alexandrie Egypte.

Hogyan öltözködött szépanyánk? Két- háromszáz évvel ezelőtt a szoknya nem az volt, a mi ma. A tizenhatodik században a ruha mindig ugyanabból a szövetből készült és a derekat a szoknyához varrták. Ez a divat a tizenhetedik század első éveiben változhatott meg; a vállat azonban, ha más szövetből készült is még mindig a szoknyához varrták. Nem sok idő múlva belátták ennek a divatnak a czélszerűtlen voltát és a vállat a szoknyától függetlenül, külön darabnak varrták, hogy változtatni lehessen. Akkor lett szükségessé a szoknyakötő is. Thurzó Ilona számára 1614-ben már hat szoknyakötőt vásároltak. 1620 után a vállat önálló, külön darabban készítették. A szoknya egyöntetű formája a tizenhetedik század első éveiben kezdett megváltozni. A hosszú, sleppes, kerekaljú, kurta és rövid szoknya, hol egy időben, hol egymásután kezdik meg a lenni, vagy nem lenni harcát. A rövid és a kurta szoknya között minden bizonynyal volt valami különbség. A rövid szoknya, a leltárak tanúsága szerint, nem lehetett egyéb, fél felsőszoknyánál, a melyet a földig érő alsó, hosszú, kerek-aljú, vagy kurta szoknyára borítottak s ezt földig, vagy azon felül. Az ilyen rövid felső szoknyát másféle kelméből varrták, mint az alsót és a színe is más volt. Mindezt a szoknyaformát egyaránt használhatták viselő-, vagy disz-öltözetnek. A disz-ruha főkelléke a nehéz és értékes szövet volt, drága himzés-sel ékesítve, a melyet gyönggyel, kalárral, vagy drágaköves boglárával tarkítottak. Elterjedt voltánál fogva az első helyen a gyöngyös-szoknyát kell említeni. A Thurzó-leányoknak színe, diszítésre egyforma gyöngyös szoknyáik voltak. A szoknya meggyeszinű, sima bársonyból készült s alján két, az elején négy rend gyöngyös prémnyel volt megrakva. A kalárral diszített szoknyának egy nagyon szép példánya, melyet hajdanta Esterházy Orsolya viselt, a mai napig megmaradt. A vont-arany szoknyát alig kellett volna diszíteni, mert a gyöngye már magában véve is elég fényes és értékes; de azért alig van olyan vont-arany szoknyáról említés, a mely ne lett volna paszománttal, tűzéssel, prémnyel, vagy arany-szővéssel diszítve. 1684-ben Varkóczyné az egyik ilyen szoknyája aljára három rend bársonyt, a másikkra meg bársonyprémnyel varratott. A bársony különböző fajából is disztes öltözetet készítettek. A tar-bársony nem volt valami nagyon kapós; annál nagyobb kelete volt a sima bársonynak. A virágos bársony is nagyon kedvelték; még pedig kétfélelét használtak: az egyikbe a virágot másféle színű selyemmel, arany- vagy ezüst fonállal szőtték; a másik egyszínű maradt. A nehéz selyemkelmék között a kamukának több fajtáját ismerték és használták. Például a tündöklő kamukát, a mely kék-, vagy többszínű szelyemből akkép volt szöve, hogy a világosságnak tartva: az egyik, vagy a másik színt játszotta. A kamuka tulajdonképen egyszínű, nehéz, virágos selyemkelme volt, a mely az egész országban nagyon el volt terjedve. Atlaszruhát talán még többet viseltek, mint kamukát. Legjobban

szerették az egyszínű, sima atlaszt. Ünnepi ruhára még nagyon kedvelték a drága gránát- és selyem-posztót, a viselőruhát leginkább angol és ráfsi-posztóból varrták. Az ujjas szoknyához annyira szükséges bordás derekat, úgy látszik, a tizenhetedik század első éveiben kezdték használni. A korcsvány-nak, vagy korcsány-nak nevezett füző eleinte nem volt külön ruhadarab, hanem elől, vagy hátul a bordás derékhoz volt varrva és amikor mikor ennek segítségével a vállat összefűzték: beborították és azután a ruha kelméjét aranyozott, vagy ezüst gombocskákkal begombolták. Idővel a korcsányból fejlődött a váll alatt levő külön mellfűző. Külön azonban a tizenhetedik század közepe előtt alig viselték. Erre az időre esik az is, amikor a vállat és a ruhadereket halcsonttal kezdték bordázni. Az az ujjítás gyorsan terjedhetett, mert Zrínyi Ilonának regéci várházában már nagy készlete volt belőle.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az Európába jött örmény küldöttség. A katolikosz által Európába küldött érsekek, kik Angolországban várják Eduárd királynak, ki a marienbadi fürdőn időzött, haza jövetelét, hogy a katolikosz levelét személyesen adhassák át. *) Dr. Loris-Melikov János, ki Ájvázián és Szárádeán érsekekkel jött, az „Eszosijét Pres“ részéről hozzájuk küldött tudósító előtt így nyilatkozott: „Mi nem akarunk Törökországtól elszakadni, sőt követeljük, hogy adassék meg a jog arra, hogy csendesen élhessünk és ne kelleszen folytonosan félnünk azon kegyetlenségektől, melyeket Törökország mi reánk mér. Ha a hatalmak egyhangúlag protestálnának a szultán előtt és a szükséghez képest hajókat küldenek a török vizekre, akkor megadtnék nekünk ez a jog. Nincs szó háborúról, hanem az erkölcsi nyomás némi neméről, melyre közvetlenül engedni fog a szultán. Ime Amerika szükségesnek látta azt, hogy Smyrna vizeire hajórajt küldjön, mert különben nem tudna követelésének érvényét szerezni. Ezen hajóraj látogatásából bizonyára csak haszon fog járulni az örményekre és a misszionáriusokra, kiknek sorsa békés időben is elviselhetetlen.“

A bécsi mechitharisták új abbása. Az Ájdinián érsek halálával üresedésbe jött abbási széket szentséges atyánk X. Pius betöltötte, midőn 1904. január 29-én kelt brevejével Thorneán Tádét, ki már azelőtt helynöke volt a bécsi mechitharisták zárdájának, abbássá nevezte ki. Az abbási székek két jelöltje volt, egyik volt a most kinevezett Thorneán Tádé és a másik volt a szamosújvári születésű Duhá Dávid, ki jelenleg az újvidéki örmény kath. parochiát adminisztrálja.

*) Tér hiány miatt kimaradt a múlt év füzeteiből. Szerk.

MEGHÍVÓ.

Az „Örmény Muzeum“ alakuló közgyűlését Szamosújvárt 1905. január hó 8-án (vasárnap) délelőtt 11 óraker tartjuk meg a városi tanácsház tanácskozó termében, melyre az érdeklődő városi és vidéki közönséget (férfiakat és nőket) tisztelettel meghívjuk. Reméljük, hogy nemcsak városi közönségünk számos tagját, de a vidék, sőt a testvérvárosok (Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csik-Szépviz) érdemes képviselőit is szíves körünkben fogjuk tisztelhetni.

A közgyűlés főbb tárgyai: az alapszabály-tervezet tárgyalása és a tisztikar megválasztása.

Szamosújvár, 1905. január 1-én.

Szongott Kristóf

a szervező bizottság elnöke.

— Az innen szakadt és déli Magyarországon letelepült legjelentékenyebb örmény családok közül a mult két éven belül meglátogatták városunkat gróf Karácsonyi Jenő nejevel, gróf Karácsonyi Aladár előbb titkárával, később leányaival együtt; továbbá báró Dániel Ernő volt miniszter és fia, báró Dániel Tibor. — Végre a mult november hóban két napot töltött közöttünk Dániel László, a volt nográd-megyei főispán unokaöcscsével dr. Dániel Pállal. Évekkel ezelőtt itt járt Dániel László édes atyja, a híres néhai Dániel Pál is, aki a szabadelvű pártnak alelnöke volt. Ide jött, hogy lapunk szerkesztőjétől bővebb adatokat kérjen egyik öséről: Chëngánosról. Nemesak arczképét őriztük meg néhainak, hanem hív emlékezetben tartjuk még most is azt a sok szép, jellemző esetet is, mit becses életéből nekünk elmondott. Derék fia és unokája szintén családi ügyben jártak itten: néhány maticuláris adatra volt szükségük; azért csak Bárány Lukács főesperesnél, ki másnap a kiváló vendégek tiszteletére fényes ebédet adott, — és lapunk szerkesztőjénél . . . tettek látogatást; de jártak az örmény kath. plébániai, valamint a Szent-Ferencz-rendi templom sirboltjában is: keresték a szamosújvár-németi-i Dániel-család itt temetkezett tagjainak sirjait. Jó benyomásokkal és kellemes emlékekkel távoztak az ösök szülővárosából vissza Torontálmegyébe (Kanaka és Ó-Lécz). Becses látogatását azzal is emlékezetessé tette Dániel László, hogy családjával és rokonaival együtt 550 koronát adott a felállítandó Verzereskul-szoborra.

— A folyó tanév elején két új tanárt nevezett ki a közoktatásügyi miniszter állami főgymnasiumunkhoz: Reithofer Ödönt, ki Egerből helyeztetett át és Pap István kezdő tanárt, ki a napokban tudori oklevelét szerzett; Grabovieczky Leo helyettes tanár pedig a most lefolyt december havában ideiglenes rendes tanárrá neveztetett ki. Mind a három derék tanár valóságos nyereség iskolánkra nézve, városunk társadalma pedig három mivel, kedves taggal szaporodott. Reithofer olyan kiváló erő a természettudomány terén, hogy a kolozsvári tudomány-egyetem bölcsészeti

kara ajánlotta őt az igazgatóság figyelmébe. Dr. Pap István a classica-philologia terén jeleskedik. Grabovieczky pedig méltó utóda a kedvelt Uferbáchnak. Fogadja mindhárom kedvelt tanár meleg üdvözetünket!

— A „József főherczeg sanatorium-egyesület“ szamosújvári hölgybizottsága 1905. évi január hó 7- és 8-dik napjain a sanatorium czéljaira a városi vigadó összes termeiben hangverseny-nyel egybekötött bazárt rendez. Belépti díj esténként 1 kor. 20 fillér, melyért a résztvevők egy-egy sanatorium sorsjegyet is kapnak. Kezdeté este 6 óraker. Védnökök: Tódorfi Lukács, Terey József, László József, Mártonfi Lajos dr., Nagy Lajos, Zakariás József dr., Papp Márton. Tüzes Jenőné elnök, özv. László Lajosné alelnök, Domonkosné Solti Mária jegyző, Karsay Gyuláné pénztáros, László Márton dr. titkár. A tánczrendező bizottság 42 tagból áll. Műsor. Első nap: 1. Karének. Előadja a dalzene-egylet. 2. Népszerű értekezés a védekezésről a tüdővész ellen; tartja dr. Goposa Jakab. Hegedű-szólo. Előadja Berán János, zongorán kíséri Bárány Mariska. 4. Monolog, Feldmann Szidonia. 5. Duett. Éneklék László Mariska és Matild, zongorán kíséri Berán János. 6. Szavalat. Előadja Papp Kata. 7. Karének, a dalzene-egylet. Második nap: 1. Zongora, négykézre játszák Papp Anna és Tilda. 2. Monolog, Aján Berta. 3. Énekel Aján Mariska, zongorán kíséri Berán János. 4. Szavalat, Boné Zoltán. — Mindkét este a hangversenyt közvacsora, második este pedig a közvacsorát táncz követi.

— Tell Margitot, ki polgári leányiskolánk tanítónőtestületének munkás tagja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a X. fizetési osztályba rendes tanítónővé nevezte ki.

— Suciú László, a helybeli görög kath. tanítóképző intézet tanára, — és Balla Terka, ki a városi örmény kath. leányiskolában tanított, nyugdíjba vonult.

— Dr. Goposa László kultuszminiszteriumi osztálytanácsos a karácsonyi szent ünnepet e város falai közt ünnepelte: lejött testvérei, rokonai, ismerősei látogatására. Meglátogatta volt tanárát Szongott Kristófot is, kivel igen érdekes dolgokat beszélt a létesítendő „Örmény Muzeum“-ról. Meleg érdeklődését Muzeumunk iránt azzal is tanúsította, hogy rögtön átadott a Muzeum számára két érdekes tárgyat: mindkettőt örmény kéz készítette. Egyik csinos porcellán-szivarhamútartó, evvel az örmény felirással: „*արշարուք*“ (Árczakánk: visszhang). A másik tárgy: egy ebenfából készült ezüsttel díszített értékes séta-pálcza. Mindkét tárgyat a kiváló állású, nemes adományozó, kinek adományáért a Muzeum nevében ezennel köszönetet is mondunk, Konstantinápolyban vette örmény kereskedőktől.

— Az „Armenia“ mult évi folyamának deczemberi füzetében a boríték utolsó oldalán észrevéltenségből ez a két sajtó hiba csuszott be, melyeket ezennel kijavítunk. Alulról a 8-dik sorban kimarad a „kiváló“ szó elöl az „a“, a 13-dik sorban pedig „egy örmény barátom“ helyett olvass: „egyes örmény barátaim“.

